

2. Розман І. І. Розвиток педагогічної біографістики в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Мукачів. держ. ун-т, Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Мукачево ; Тернопіль, 2021. 614 с.

3. Розман І. І. Українська педагогічна біографістика (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : монографія / Мукачів. держ. ун-т. Ужгород : РІК-У, 2020. 616 с.

4. Berezivska L. D., Pinchuk O. P., Hopta S. M., Demyda Y. F., Sereda K. V. Creation of information and bibliographic resource «Outstanding educators of Ukraine and the world» and its influence on the development of digital humanities. *Інформ. технології і засоби навчання*. 2022. Т. 87, № 1. С. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4825>.

ДОВІДКОВО-ДОПОМІЖНИЙ АПАРАТ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА «ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)»

*О. П. Міхно, доктор педагогічних наук, директор
Педагогічного музею України, провідний науковий
співробітник відділу педагогічного джерелознавства та
біографістики*

У межах виконання наукового дослідження «Педагогічна біографіка в інформаційному освітньо-науковому просторі України» (2023–2025) (науковий керівник – Л. Д. Березівська) триває робота наукових співробітників відділу педагогічного джерелознавства та біографістики ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського над енциклопедичним біографічним словником «Педагоги України (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.)». Результати поточної діяльності науковці систематично висвітлюють у публікаціях, тематика яких стосується як загальних питань української педагогічної біографіки, так і життєписів педагогічних персоналій, які стануть основою енциклопедичного словника [1–7, 9–17]. Видання також міститиме довідково-допоміжний апарат.

Нагадаємо, що апарат книги – це додаткові тексти, які долучаємо до видання з метою створення зручних умов для користування нею (довідково-допоміжний апарат) та для кращого розуміння змісту (науково-довідковий апарат) [8]. До довідково-допоміжного апарату належать: анотація, додатки, покажчики, зміст. Розглянемо детальніше покажчики та додатки, які можуть увійти в структуру майбутнього словника, стисло аргументуючи їхню доцільність.

Іменний покажчик: наводяться імена персоналій, чії біографічні довідки вміщено у словнику. Такий покажчик частково збігатиметься зі змістом, однак у ньому буде зазначено не лише ті сторінки, де розміщено біографічну довідку про педагога, а й ті, де його ім'я згадано в іншій довідці. Це продемонструє творчі зв'язки між педагогами, їхню співпрацю, наступність і спадкоємність у розвитку українського шкільництва й педагогічної науки. Також у цьому покажчику можуть бути й імена авторів словника та авторів праць про педагогів з бібліографії в біографічній довідці із зазначенням відповідних сторінок.

Показчик навчальних закладів, наукових установ та інших організацій міститиме широку палітру назв середніх та вищих навчальних закладів, органів управління освітою, музеїв, бібліотек тощо, у яких навчалися чи працювали, товариств, членами яких були педагоги, й у такий спосіб наочно доводитиме, що педагогіка і її представники – вагомий чинник поступу освіти як запоруки розвитку суспільства, невід’ємний складник української культури.

У *показчику «Сфера діяльності персоналій»* імена педагогів будуть згруповані за рубриками (назви орієнтовні): «Дошкілля» «Початкова освіта» «Середня освіта», «Вища освіта», «Освіта дорослих», «Спеціальна освіта», «Історія», «Математика», «Мовознавство», «Краєзнавство», «Соціальна робота», «Дитячі письменники», «Митці», «Міністри освіти», «Видавці» та ін. Показчик продемонструє, що в словнику представлено біографії педагогів, які працювали на всіх рівнях освіти і в різних її сферах, а також у різноманітних галузях гуманітарного знання. Багато з представлених у словнику персоналій поєднували педагогічну роботу з іншими напрямками освітньої діяльності, тому одна й та ж персоналія може бути у різних рубриках. Цей аспект вважаємо особливо важливим, оскільки педагоги України брали активну участь у державотворчих процесах 1917–1921 років та в період відновлення незалежності України після 1991 р., провадили, окрім суто педагогічної, наукову, літературну, журналістську, видавничу, громадську і політичну діяльність. Водночас насамперед вони були педагогами, і саме це є підґрунтям для інших напрямів діяльності, в яких вони виявляли себе виразниками ідей і прагнень освітянської спільноти.

Показчик «Місця народження персоналій» формуватиметься відповідно до сучасного адміністративно-територіального поділу України у форматі: область, населений пункт і район, ім’я педагога, сторінка. Наприклад:

Донецька область, с. Їжівка Краматорського району, Тихий Олекса (Олексій) Іванович, с. ...

Запорізька область, с. Гамівка Мелітопольського району, Бандура Олександра Михайлівна, с. ...

Наявність у словнику такого показчика вважаємо важливим у контексті майбутньої культурної реінтеграції, зокрема деколонізації та дерусифікації, тимчасового окупованих росією територій, адже він зокрема неспростовно доводитиме цілісність і неперервність процесу розвитку освіти на території України в межах міжнародно визнаних кордонів (до речі, це стосується й *показчика* навчальних закладів, наукових установ та інших організацій). На нашу думку, інформацію про місця народження персоналій може бути подано й у формі додатка, а не показчика, тобто без зазначення сторінок, оскільки біографічну довідку про педагога легко знайти за таким елементом довідково-допоміжного апарату, як зміст.

Інформацію у *показчику «Хронологія років народження персоналій»* може бути подано в такому форматі: рік народження, на наступному рядку – дата народження й ім’я педагога, сторінка:

1881

25 травня – Бабенко Олександр Калістратович, с. ...

1898

7 лютого – Боришполець Григорій Михайлович, с. ...

Такий покажчик допоможе надалі активно використовувати й популяризувати словник у віртуальному просторі, скажімо, у онлайн-проектах на різних вебресурсах, передусім у соціальних мережах (наприклад, «Біографія дня»). Оскільки заплановано й англomовну версію словника, то стане можливою така потрібна й актуальна популяризація української педагогічної біографіки серед англomовних користувачів Інтернету у форматі онлайн-проекту «Bio of the Day».

Покажчик «Педагогині» міститиме перелік імен освітянок і продемонструє гендерний розподіл біографічних статей, акцентує на важливій ролі жінок у розвитку української освіти і педагогічної науки.

Додаток «Репресовані педагоги» міститиме перелік імен тих освітян, які були фізично знищені комуністичним режимом, та тих, кому вдалося вижити, але репресії вплинули на їхню діяльність і педагогічний доробок. У цьому додатку після імені педагога, на нашу думку, варто подавати дату, місце смерті й поховання або ж зазначати, що місце поховання невідоме. Наприклад:

Бадан-Яворенко Олександр Іванович, розстріляний 03.11.1937, ур. Сандармох біля Медвежегорська, Карелія, РФ.

Волошин Августин Іванович, помер 19.07.1945 у Москві після численних допитів, фізичних і моральних тортур у Лефортівській та Бутирській тюрмах; місце поховання невідоме.

Гермайзе Осип Юрійович, помер 22.09.1958 на засланні в РФ; місце поховання невідоме.

У додатку «Освітляни-емігранти» буде вміщено імена педагогів, які через політику російського імперського та радянського тоталітарного режимів, рятуючи власне життя, змушені були емігрувати до інших країн, але й там продовжували педагогічну діяльність. Поряд з іменем – рік і країна еміграції:

Алискевич Андрій Антонович, 1939, Чехія.

Вировий Євген Семенович, 1919, Чехія.

Оришкевич Петро Семенович, 1944, Чехія, Німеччина, 1949, США.

Вважаємо, енциклопедичний біографічний словник «Педагоги України (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.)», збагачений зазначеними вище покажчиками/додатками сприятиме виконанню одного із провідних завдань наукового дослідження «Педагогічна біографіка в інформаційному освітньо-науковому просторі України» (2023–2025), а саме – подання біографічної інформації про педагогів України у сучасних наративах російсько-української війни, терору та геноциду українського народу. Крім того, запропоновані покажчики/додатки, на нашу думку, є прикладом застосування деколоніального підходу (і його складників – декомунізації, дерусифікації, дерадянизації) в українській педагогічній біографіці, що слугуватиме її активному залученню до деколонізаційного дискурсу.

Збагатить довідково-допоміжний апарат і додаток «Автори біографічних статей» (або «Автори словника»), який міститиме фото та біографічні довідки про авторів словника. На наш погляд, ці довідки за структурою мають бути аналогічними до розміщених в основній частині словника, але значно коротшими (до 1 тис. знаків).

Пропонований перелік показчиків/додатків, принципи їх формування не є остаточними і вичерпними, оскільки робота над словником триває. Відтак перспективами подальшого наукового пошуку є удосконалення (доповнення, скорочення, коригування) довідково-допоміжного апарату словника.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» як форма представлення педагогічної біографіки в освітньо-науковому просторі. *Педагогічна біографіка та біографістика в сучасному науково-інформаційному просторі* : зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти, 20 трав. 2022 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошк. педагогіки, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та ін. Вінниця, 2022. С. 9–11. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730864/> (дата звернення: 16.10.2023).
2. Березівська Л. Д. Штрихи до біографічних портретів українських педагогів першої третини ХХ ст. *Biography. Біографіка. Біографістика* : зб. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2022. Вип. 1. С. 133–136. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732125> (дата звернення: 16.10.2023).
3. Березівська Л. Д. Костянтин Дмитрович Ушинський (1823/1824–1870/1871) в українській гуманітаристиці: вшанування, дискурс і нове прочитання. *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: до 200-річчя від дня народження Костянтина Ушинського (1823–1871)* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф., 3 берез. 2023 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошк. педагогіки, Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2023. С. 26–29. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-585-2023-238>.
4. Березівська Л. Д. Педагогічна біографіка України як носій національно-патріотичної свідомості: діалог поколінь. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання* : зб. тез методол. семінару, 6 квіт. 2023 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошк. педагогіки. Івано-Франківськ, 2023. С. 26–28. URL: <https://ipv.org.ua/2023/publication-of-abstracts/> (дата звернення: 16.10.2023).
5. Березівська Л. Д. Педагогічна біографіка як складник національної пам'яті: нові виклики і завдання. *Педагогічна біографіка в освітньо-науковому просторі в умовах воєнної доби: нові виклики і завдання* : зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф. з історії освіти з міжнар. участю, 16 трав. 2023 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошк. педагогіки НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця, 2023. С. 11–14. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/735919/> (дата звернення: 16.10.2023).
6. Березівська Л. Д. Енциклопедичний біографічний словник як форма представлення колективного портрета педагогів України (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): критерії та підходи. *Biography. Біографіка. Біографістика* : зб. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2023. Вип. 2. С. 158–162. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/737020/> (дата звернення: 16.10.2023).
7. Березівська Л. Микола Ярмаченко (1928–2010) в інформаційних освітніх ресурсах: історико-джерелознавчий аспект. *Сучасні проблеми підготовки та професійного удосконалення працівників сфери освіти* : зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. пам'яті акад. Миколи Ярмаченка / Нац. ун-т «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т педагогіки НАПН України, Ін-т спец. педагогіки ім. Миколи Ярмаченка НАПН України та ін. Чернігів, 2023. С. 4–5. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/736559/> (дата звернення: 16.10.2023).
8. Ковальчук Г. І. Апарат книги. *Енциклопедія сучасної України* : онлайн-версія / НАН України, НТШ ; редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ, 2001. URL: <https://esu.com.ua/article-43089> (дата звернення: 16.10.2023).
9. Міхно О. Педагогічний календар. Січень – лютий 2023. Постаті Г. М. Боришпольця (1898–1954) та ін. *Освіта і сусп-во*. 2023. Січ. – лют. (№ 1/2). С. 21–23. URL: <https://cutt.ly/T7aWvDT> (дата звернення: 16.10.2023).

10. Міхно О. П. Українські видання творів Костянтина Ушинського у фондах Педагогічного музею України та Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: до 200-річчя від дня народження Костянтина Ушинського (1823–1871)* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф., 3 берез. 2023 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошк. педагогіки, Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2023. С. 70–73. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-585-2023-238>.

11. Міхно О. П. Беренштам, Вільям Людвігович. *Велика українська енциклопедія* : онлайн-версія. Київ, 2015–2023. Оприлюднено: 16.05.2023. URL: https://vue.gov.ua/Беренштам,_Вільям_Людвігович (дата звернення: 11.10.2023).

12. Міхно О. П. Персоналії зарубіжних освітян у сучасній українській педагогічній біографістиці. *Україна на шляху відновлення: завдання науки і освіти в європеїзації держави* : матеріали Всеукр. міжгалузевої наук.-практ. онлайн-конф. в межах Міжнар. вист. «Сучасні заклади освіти», 17–19 трав. 2023 р., Київ / НАН України, НАПН України, Ін-т історії України та ін. Київ, 2023. С. 104–110. URL: <https://cutt.ly/Pweh9RU7> (дата звернення: 16.10.2023).

13. Міхно О. Педагогічний календар. Квітень – травень 2023. Постаті О. М. Шулежко (1903–1994), К. М. Зіньківського (1873–1959) та ін. *Освіта і сусп-во*. 2023. Квіт. – трав. (№ 4/5). С. 24–26. URL: <https://cutt.ly/3weYUCP2> (дата звернення: 16.10.2023).

14. Міхно О. П. Зарубіжні біографічні словники педагогів як предмет джерелознавчої евристики. *Педагогічна біографіка в освітньо-науковому просторі в умовах воєнної доби: нові виклики і завдання* : зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф. з історії освіти з міжнар. участю, 16 трав. 2023 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошк. педагогіки НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця, 2023. С. 31–34. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735849/> (дата звернення: 16.10.2023).

15. Міхно О. П. Структурно-змістові особливості зарубіжних біографічних словників педагогів. *Biography. Біографіка. Біографістика* : зб. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2023. Вип. 2. С. 162–166. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/737014/> (дата звернення: 16.10.2023).

16. Mikhno O. The Images of the Ukrainian Teachers of the Early 20th Century (after materials of obituaries in pedagogical journals). *History of Education and Children's Literature*. 2023. Vol. 18, no. 1. P. 79–94. URL: <http://digital.casalini.it/10.48219/1169> (дата звернення: 16.10.2023).

17. Mikhno O. Foreign biographical dictionaries of educators: creation concepts and content features. *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. Рівне, 2023. Вип. 17. С. 68–78. DOI: <https://doi.org/10.35619/iu.v1i17.522>.

ПОСТАТЬ ВОЛОДИМИРА ДУРДУКІВСЬКОГО: ДО ІСТОРІОГРАФІЇ ПИТАННЯ

*О. В. Сухомлинська, доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник
сектору сухомлиністики відділу педагогічного
джерелознавства та біографістики*

Інтерес до імені Володимира Дурдуківського (1874–1938) – педагога, директора Першої української гімназії імені Т. Г. Шевченка (Першої зразкової трудової семирічної школи імені Т. Г. Шевченка), громадського діяча, мовознавця виник у сучасному науково-літературному та освітньому середовищі після становлення Незалежності. У радянські часи його ім'я було синонімом крайніх форм «буржуазного націоналізму» й «фашизму».